

Ks. Roman Pindel (PAT, Kraków)

Pawłowa mowa obronna. Analiza retoryczna Dz 24, 10b-21

Celem niniejszego artykułu jest analiza perykopy Dz 24, 10b-21, która stanowi mowę Pawła wygłoszoną w Cezarei Nadmorskiej wobec Feliksa, namiestnika Judei. Pragniemy w naszym badaniu zastosować analizę retoryczną w odmianie *rhetorical criticism*.

Jednostka retoryczna, sytuacja i problem retoryczny

Metodę określaną jako *rhetorical criticism* stosujemy do mowy Pawła (24, 10b-21), która zawarta jest w zwartej perykopie Dz 24, 1-23. Delimitacja, ograniczająca obszar analizy do wersetów 24, 10b-21, podyktowana jest kilkoma kryteriami, z których przywołamy tu wyłącznie „retoryczne”. Po pierwsze, mowa Pawła zbudowana jest w sposób formalny według antycznej *dispositio*, zaś wskazania klasycznej retoryki grecko-rzymskiej na pewno można odnosić do tekstów komponowanych jako *mowy*. Po drugie, mowa ta, właśnie w granicach 24, 10b-21, stanowi bez wątpienia „jednostkę retoryczną” w rozumieniu współczesnej metody analizy retorycznej, odwołującej się do zasad zawartych w klasycznych podręcznikach retoryki. W takich właśnie granicach zawarta jest mowa, krótka wprawdzie, ale z jej właściwymi *partes*¹. Nie bez znaczenia jest także przypuszczenie, że przesłanie Autora Dziejów Apostolskich będzie raczej zawarte w mowie jednego z jej głównych bohaterów niż w przemówieniu jego

¹ Skądinąd problem granic jednostki retorycznej należy do najbardziej dyskutowanych w tej metodzie; por. Klauck H.-J., *Die antike Briefliteratur und das Neue Testament. Ein Lehr- und Arbeitsbuch*, (UTB 2022), Paderborn 1998, s. 178.

oskarżyciela. Zwłaszcza że to mowa Pawła następuje po przemówieniu Tertulloso (24, 2b-9).

Metodę określaną jako *rhetorical criticism* realizować będziemy w pięciu krokach wypracowanych przez G. A. Kennedy'ego²:

określenie granic „jednostki retorycznej”,
opis „sytuacji retorycznej”,
określenie „retorycznego problemu”,
badanie zorganizowania materiału,
ocena „skuteczności retorycznej”.

„Jednostkę retoryczną” w rozumieniu *rhetorical criticism* – jak już stwierdziliśmy – stanowi mowa Pawła, o granicach wyraźnie zaznaczonych przez narratora (24, 10b-21). Jej początek wyznacza znak dany przez namiestnika oraz stwierdzenie, iż Paweł faktycznie przemówił (24, 10a). Zakończenie jednostki retorycznej wskazuje pytanie kończące mowę Pawła (24, 21) oraz opis reakcji i decyzji sędziego po wysłuchaniu mów (24, 22).

„Sytuację retoryczną” odtwarzamy w oparciu o przedstawienie wydarzeń przez Łukasza, zarówno w formie narracji, jak i wcześniejszych mów (22, 1-21; 23, 1-6; 24, 2b-9) oraz przytoczonego w Dziejach listu (23, 26-30). Paweł ma więc przemówić po wygłoszonym wcześniej oskarżeniu (24, 2b-9), które zawiera dwa zarzuty: przewodzenia sekcie, która sprawia niepokoje wśród Żydów na całym świecie (24, 5) oraz naruszenia świętości Świątyni (24, 6). Audytorium Pawłowego przemówienia stanowi namiestnik rzymski, który ma rozsądzić sprawę. Mowę swoją adreduje więc do człowieka, który orientuje się problemach narodu żydowskiego (por. 24, 10b), w toczącej się sprawie zapoznał się uprzednio z listem trybuna z Jerozolimy (23, 33) oraz wysłuchał mowy oskarżyciela (24, 2b-9). Paweł jest oskarżony o przestępstwa z punktu widzenia religijnego, ale które mogą być postrzegane w kategoriach zagrożenia dla bezpieczeństwa publicznego.

² Por. G. A. Kennedy, *New Testament Interpretation Through Rhetorical Criticism*, London 1984, 97-156. Metodę w języku polskim omawia m.in.: R. Bartnicki, *Ewangelie synoptyczne. Geneza i interpretacja*, Warszawa 19962, s. 314; G. Rafiński, *Metoda retoryczna we współczesnej biblistyce*, RBL 46 (1993) 3-4, s. 144-145.

Musi też liczyć się z faktem, że został aresztowany i oskarżony przez przywódców żydowskich, których kompetencje w sprawach religijnych uznają władze rzymskie.

„Problem retoryczny” w analizowanej jednostce retorycznej to – według kategorii antycznych – sprecyzowanie *στάσις* (*status*), czyli ustalenie stanu zagadnienia, albo sformułowanie problemu, w rozpatrywanej sprawie (*νόησις*, *intellectio*, temat). Sprawę stanowi postępowanie Pawła w ocenie zasad religii żydowskiej. Zdaniem oskarżycieli, Paweł dopuścił się dwóch wykroczeń: przeciw jedności i czystości religii oraz przeciw świętości Świątyni. Status sprawy może być sprawdzony – według retoryki biorącej wzorce z procesu karnego – przez domysł, definicję, wartościowanie lub przez analizę kompetencji³. Paweł odwołuje się w swojej mowie do wszystkich czterech.

Wpierw bowiem stwierdza, że nie popełnił żadnego czynu, który by można było zakwalifikować jako rozbijanie jedności i czystości religijnej (sprawdzian przez domysł – *status coniecturalis*). Zawęża jednak argumentację na rzecz swojej niewinności w tej dziedzinie, dowodząc braku tak określonej aktywności na terenie Jerozolimy w miejscach, w których mógłby uprawiać agitację (por. 24, 12). Odwołuje się także do sprawdzianu przez definicję (*status definitionis*), gdy preferuje określenie *ὁδός* zamiast *ἀίρεσις* (24, 14), choć to ostatnie bywa odnoszone także do grup uznawanych za ortodoksyjne w łonie judaizmu⁴. Sprawdzian przez wartościowanie (*status qualitatis*) ma zastosowanie w mowie Pawła, gdy – dowodząc swojej ortodoksji – wskazuje na swoją wiarę, która oparta jest na Prawie i Prorokach (24, 14), a konkretyzuje się w zachowywaniu czystego sumienia wobec Boga i ludzi (24, 16).

³ Por. M. Korolko, *Sztuka retoryki. Przewodnik encyklopedyczny*, Warszawa 1990, s. 56–57.

⁴ W samych *Dziejach* jest odnoszone do saduceuszy (Dz 5, 17) i faryzeuszy (15, 5; 26, 5).

W odniesieniu do oskarżenia o znieważenie świętości Świątyni wykazuje, że czynu takiego nie popełnił, choć właśnie w Świątyni spotkali go Żydzi z Azji (sprawdzian przez domysł – *status coniecturalis*). W tym czasie osobiście nie naruszał świętości Świątyni (βεβηλόω), ponieważ pozostawał wówczas oczyszczony (ἀγνίζω w part. perf. pass.). Najważniejszy jednak w tej sprawie jest sprawdzian przez analizę kompetencji (*status translationis*). Stwierdza bowiem, że brak jest w sądzie świadków zarzucanego mu czynu (24, 19). Sprawdzian przez analizę kompetencji (*status translationis*) stosuje jeszcze raz, gdy przywołuje wyrok kompetentnego w tych sprawach trybunału – Sanhedrynu (24, 20). Tenże trybunał nie dopatrzył się żadnej winy w jego postępowaniu, choć miał do dyspozycji stosownych świadków. Tym bardziej więc – stosuje tu retoryczny argument *a fortiori* – nie do udowodnienia jest jego wina przez tym sądem. Obronę Pawła kończy sprawdzian przez wartościowanie (*status qualitatis*), gdy jako punkt sporny z oskarżycielami wskazuje wiarę w zmartwychwstanie (por. 24, 21)⁵.

Sytuacja retoryczna mowy Pawła (oskarżenie przed sądem) domaga się zastosowania sądowego rodzaju mowy (*genus iudiciale* – δικανικὸν γένος), a dokładniej mówiąc jego odmiany apologetycznej (*defensio*). Mowa Pawła, poza *captatio benevolentiae* (24, 10b), faktycznie odpiera oskarżenie (*accusatio*), zawarte we wcześniej wygłoszonej mowie Tertullosa (24, 2b–8). Zgodnie z porządkiem sformułowanych oskarżeń Apostoł odpiera wpierw zarzut o rozbijanie jedności judaizmu (24, 14–16), a następnie zbezczeszczenia Świątyni (24, 17–19). Jak na wymowę sądową przystało⁶, w użyciu środków stylistycznych Paweł jest powściągliwy, dyskretny i oszczędny.

⁵ Por. R. Pesch, *Die Apostelgeschichte. Apg 13–28*, (EKK 5, 2), Zürich 1986, s. 254.

⁶ Por. J. Ziomek, *Retoryka opisowa (Vademecum polonisty)*, Wrocław 2002, s.

Inventio oraz dispositio

„Zorganizowanie materiału” oparł G. A. Kennedy – twórca metody *rhetorical criticism* – o trzy *officia oratoris* Arystotelesa: *inventio*, *dispositio* i *elocutio* (pomysł, układ, styl). „Pomysł” dotyczy oceny odwołania się w argumentacji do LOGOS, PATOS i ETOS, a więc idzie o zbadanie, na czym opiera się siła perswazji: uzasadnieniu logicznym, oddziaływaniu emocjonalnym na słuchaczy, czy na odwołaniu się do autorytetu (cech osobowych) autora wypowiedzi? Zorganizowanie materiału w spójny wywód podlega ocenie w ramach części badań określonych jako „układ”. Tu także ma miejsce opis zastosowania i realizacji wzorców mowy sądowej, doradczej i pochwalnej. W ramach badania „stylu” omawia się zastosowane w wypowiedzi środki kompozycji (figury mowy i figury myśli).

„Pomysł” w rozumieniu *rhetorical criticism*, a więc ocena użytych środków perswazji wskazuje, że w mowie Pawła dominuje argumentacja logiczna (LOGOS), która przejawia się w kolejnym przytaczaniu argumentów, faktów czy kwestionowaniu możliwości uzasadnienia oskarżenia (24, 13.19–20). Ważną rolę odgrywa w argumentacji także odwołanie się do elementu ETO-SU. Paweł przypisuje więc sobie powszechnie uznawane akty religijne, które winny wzbudzić pozytywny rezonans emocjonalny: przybycie do świątyni dla oddania czci Bogu (24, 11) i dla oczyszczenia (24, 18) oraz trwanie w wierze odziedziczonej po przodkach (24, 14–15). Stwierdza także, że zawsze postępuje etycznie, to znaczy według sumienia (24, 16), a wyklucza jakiegokolwiek wykroczenie przeciw religii ojców (24, 12.18b).

„Układ” – jako część badań retorycznych – pozwala odtworzyć *dispositio* mowy Pawła, która odpowiada klasycznej, składającej się z EXORDIUM, NARRATIO, PROPOSITIO, PROBATIO i PERORATIO. Poniżej zestawiamy tekst mowy Pawła z komentarzem retorycznym. W tym ostatnim pomieszczono: nazwy *partes* mowy (MAJUSKUŁA), określenie środków służących argumenta-

cji (*kursywa*) oraz istotne treści zawarte w PROPOSITIO, PROBATIO i PERORATIO (w nawiasie).

Mowa Pawła wobec Feliksa (Dz 24, 10b-21)

Komentarz retoryczny

^{10b} «Wiem, że od wielu lat jesteś sędzią tego narodu, dlatego śmiało będę się bronił.

EXORDIUM
captatio benevolentiae

¹¹ Możesz się bowiem przekonać, że nie więcej jak dwanaście dni temu przybyłem do Jerozolimy, aby oddać pokłon Bogu. ¹² Nie spotkali mnie w świątyni ani rozprawiającego z kimkolwiek, ani wywołującego tłumne zbiegowisko bądź w synagodze, bądź w mieście,

NARRATIO
opowiadanie jasne, zwarte, prawdopodobne

¹³ i nie mogą oni dowieść ci tego, o co mnie teraz oskarżają.

PROPOSITIO
(oskarżenia nie da się udowodnić)

¹⁴ To jednak wyznaję przed tobą: Według drogi, nazywanej przez nich sektą, służę Bogu moich ojców, wierząc we wszystko, co napisane zostało w Prawie i u Proroków.

PROBATIO
REFUTATIO
(Paweł nie jest sekciarzem)

¹⁵ Mam też w Bogu nadzieję, którą również oni mają, że nastąpi zmartwychwstanie sprawiedliwych i niesprawiedliwych.

własne świadectwo

¹⁶ I sam usilnie się staram, aby mieć zawsze czyste sumienie wobec Boga i wobec ludzi.

¹⁷ Po wielu latach przybyłem z jałmużnami i ofiarami dla mego narodu. ¹⁸ Wtedy spotkali mnie oczyszczonego w świątyni, bez tłumy i bez zbiegowiska ¹⁹ niektórzy Żydzi z Azji; oni powinni stanąć przed tobą i wnieść skargę, jeśli mają coś przeciwko mnie.

REFUTATIO
(Paweł nie znieważył Świątyni)
brak świadków oskarżenia

²⁰ A ci tutaj niechże powiedzą, jakiego przestępstwa dopatrzyli się we mnie, gdy stanąłem przed Sanhedrynem.

PERORATIO
(Paweł jest niewinny)
świadkowie
argumentum ad absurdum

²¹ Chyba jedynie tego, że stojąc wśród nich zawołałem głośno: Sądźcie mnie dzisiaj z powodu wiary w zmartwychwstanie umarłych».

Ponieważ autor *Dziejów Apostolskich* zestawiał obok siebie dwie mowy przed namiestnikiem, więc tym samym wskazał ważny element analizy, który nie może być przez nas pominięty. Musimy więc wyciągnąć wnioski z zestawienia elementów formalnych obu mów i ich *partes*. W mowie Pawła zwraca uwagę skromne EXORDIUM, określane jako *simplex* (24, 10b), którego prostota kontrastuje z rozbudowanym w mowie Tertulloso (24, 2b-3). Paweł mógłby zastosować typ EXORDIUM określane jako *insinuatō*, a który był używany właśnie w sądzie w przypadku, gdy poprzedni mówca zyskał sobie przychylność⁷. Celem każdego EXORDIUM miało być uczynienie słuchacza przychylnym (*benevolentem*)⁸, zainteresowanym sprawą (*attentum*)⁹ i zdolnym do pouczenia (*docilem*)¹⁰. Paweł osiąga tylko pierwszy cel, gdy stwierdzając, że Feliks zajmuje się sprawami narodu żydowskiego od dłuższego czasu (ἐκ πολλῶν ἐτῶν ὄντα σε κριτὴν τῷ ἔθνεϊ τούτῳ), wskazuje na jego kompetencje jako sędziego (por. 24, 10).

Obrona Pawła zawiera stosunkowo obszerne NARRATIO (24, 11-12), które korzystnie odbijają się na tle schematycznego oskarżenia Tertulloso (24, 5-6). NARRATIO Pawła jest zgodnie ze wskazaniami retoryki grecko-rzymskiej, gdyż zawiera *semina probationum*, przy czym bardziej przygotowuje argumentację na rzecz odrzucenia drugiego oskarżenia (o naruszenie świętości Świątyni)¹¹. Paweł przywołuje bowiem fakty, których stwierdzenie pozostawia w gestii sędziego (24, 11), a które stanowią fundament dalszego argumentowania. Problem jest w tym, że świadków owych wydarzeń nie ma aktualnie przed sądzącym (por. 24, 19). Z rozróżnień czynionych przez teoretyków wymowy Pawłowe NARRATIO należy zaliczyć do „historycznych”¹². Po-

⁷ Por. Ziomek, dz. cyt., s. 79.

⁸ Por. H. Lausberg, *Handbuch der literarischen Rhetorik. Eine Grundlegung der Literaturwissenschaft*, t. 1-2, München 1960, § 273-279.

⁹ Por. Lausberg, dz. cyt., § 269-271.

¹⁰ Por. Lausberg, dz. cyt., § 272.

¹¹ Por. Lausberg, dz. cyt., § 289.

¹² Por. Lausberg, dz. cyt., § 290.

siada też ono wymagane zalety: jest jasne (*narratio aperta*), zwięzłe (*brevis*) i wiarygodne (*probabilis*)¹³.

Po bardzo poprawnym i najprostszym PROPOSITIO (24, 13) w formie stwierdzenia (*nuda propositio*)¹⁴ mowa Pawła zawiera PROBATIO (24, 14–19), na którą składa się REFUTATIO w dwóch częściach (24, 14–16 oraz 24, 17–19). Odrzuca w nich wypowiedziane pod jego adresem oskarżenia, wpierv odnośnie do rozłamowej agitacji (por. 24, 5), a następnie – o zbezczeszczenie Świątyni (por. 24, 6). Według klasyfikacji Arystotelesa dowody w mowach sądowych mogą być rzeczowe, bezpośrednie (*πίστετελ ἄτεχνου*, *genus inartificiale probationum*)¹⁵ oraz wytworzone przez retora (*πίστετελ ἔτεχνου*, *genus artificiale probationum*)¹⁶. Przemawiający w sądzie winien wynaleźć i dobrze użyć także owe dowody rzeczowe¹⁷, które dzielą się na dwie grupy: *preiudices* (wcześniejsze orzeczenia)¹⁸ oraz *testes* (*testimonia*, zeznania), z których najmocniejsze są ustne, ze strony obecnych świadków¹⁹.

W przypadku Pawła świadkowie przypisywanej mu działalności o charakterze sekciarskim są nieobecni, a w dostarczonym pisemnym zeznaniu trybuna brak jest odniesienia do tego elementu oskarżenia (por. 23, 29). Pawłowi pozostaje złożenie zeznania w swojej sprawie, co czyni stwierdzając, że wierzy w to samo, co jego oskarżyciele (por. 24, 15). Aplikację tej zgodności stanowi stwierdzenie o wspólnej wierze w zmartwychwstanie oskarżonego i judaizmu, który oskarżający reprezentują (24, 15). Argument ten jest ważny z dwóch powodów. Po pierwsze, obraca się przeciw przywódcom żydowskim, bo trudno oskarżać kogoś w kwestiach religijnych, kto dowodzi zgodności swych przekonań z poglądami oskarżycieli. Po drugie, stanowi przygotowanie

¹³ Por. Korolko, dz. cyt., s. 84.

¹⁴ Por. Lausberg, dz. cyt., § 346

¹⁵ Por. Lausberg, dz. cyt., § 351–354.

¹⁶ Por. Lausberg, dz. cyt., § 355–426.

¹⁷ Por. Lausberg, dz. cyt., § 352.

¹⁸ Por. Lausberg, dz. cyt., § 353.

¹⁹ Por. Lausberg, dz. cyt., § 344.

do ostatniego stwierdzenia mowy, iż jedynym punktem spornym, który wyniknął podczas przesłuchania Pawła przed Sanhedrynem, była jego wiara w zmartwychwstanie (por. 24, 21).

W drugiej części dowodzenia swej niewinności (w odniesieniu do zbezczeszczenia Świątyni) Paweł ukazuje siebie jako nie-nagannego członka społeczności religijnej Izraela; który Świątyni używa dla właściwych celów, dostosowując się do wymaganych w niej przepisów rytualnych (por. 24, 17–18). Oskarżycielom zarzuca brak koniecznych świadków na rzecz podnoszonego przeciw niemu oskarżenia (24, 19). Czytelnik Dziejów Apostolskich, zaznajomiony z okolicznościami aresztowania Pawła w Świątyni (21, 27–30), dostrzega, że okoliczność, która spowodowała poruszenie przeciw niemu, nie została podniesiona ani przed Sanhedrynem, ani przed Feliksem. Idzie o podejrzenie ze strony Żydów z Azji, że Paweł mógł wprowadzić Greków na teren zastrzeżony dla obrzezanych (21, 29).

PERORATIO ma zawierać treściową i emocjonalną rekapitulację mowy. Według Arystotelesa winno spowodować życzliwe nastawienie słuchacza, powiększenie lub pomniejszenie głównej myśli, wywołanie właściwych wzruszeń oraz przywołanie i uwydatnienie najważniejszych argumentów perswazji²⁰. Mowa Pawła zawiera w tym punkcie wzmocnienie stwierdzenia o jego niewinności. Każę bowiem stwierdzić swoim oskarżycielom, że nawet Sanhedryn nie orzekł żadnej winy wobec niego (24, 20). Podważa tym samym całe oskarżenie. Jest to zgodne ze wskazaniem teoretyków sztuki wymowy, którzy radzili mocne argumenty umieszczać na początku, albo na końcu mowy. Mowa Pawła kończy się pytaniem, przez które doprowadza on całe oskarżenie do absurdalnego wniosku. Wcześniej bowiem podkreślił wiarę w zmartwychwstanie w judaizmie (por. 24, 15), zaś na końcu sugeruje, że jedyne oskarżenie, które mogłoby być podniesione przeciw niemu, to właśnie ten element wiary Izraela (24, 21).

²⁰ Por. Korolko, dz. cyt., 95.

Ostatni element „zorganizowania materiału” omawia zastosowane w analizowanej perswazji środki kompozycji (figury mowy i figury myśli) i bywa określany jako badanie dotyczące „stylu”. Ten ostatni według zasad retoryki grecko-rzymskiej był oceniany według takich czterech cech, jak: poprawność (*latinitas*), jasność (*perspicuitas*), stosowność (*aptum, decorum*) i ozdobność (*ornatus*)²¹.

W mowie Pawła można dostrzec kilka tropów²². Najpierw więc dla określenia funkcji Feliksa używa terminu „sędzia” – κρῖ τίς, zamiast „namiestnik” – ἡγεμῶν (24, 10b). Jest to *synekdocha*, która – w naszym przypadku – polega na użyciu nazwy części zamiast całości (do zadań namiestnika należało sądzenie)²³. Zamiast używać imienia Boga lub terminu Θεός Paweł daje określenie „Bóg moich ojców” (24, 14), co stanowi nie tylko trop określany jako *antonomazja*²⁴, ale także wzmacnia efekt retoryczny, bo podkreśla ciągłość w wierze (a wyklucza apostazję lub schizmę) w przypadku Pawła. Wreszcie, tropem jest *ironia* (sarkazm lub *asteizm*)²⁵, którym Apostoł kończy swoją mowę, gdy dla podkreślenia swojej niewinności wskazuje wiarę w zmartwychwstanie jako rzekomą swoją winę (24, 21).

Więcej w mowie Pawła znajdziemy figur słownych (mowy). Figurą słowną dobrze służącą perswazji jest *klimaks*²⁶, którego zastosowanie znajdujemy w wyliczaniu przez Pawła możliwych miejsc przypisywanej mu agitacji: οὐτε ἐν τῷ ἱερῷ... οὐτε ἐν ταῖς συναγωγαῖς οὐτε κατὰ τὴν πόλιν (24, 12). Najpierw więc wyklucza

²¹ Por. Korolko, dz. cyt., s. 101.

²² Nie wszyscy odróżniają tropy (użycie wyrazu w innym niż podstawowe znaczenie) od figur retorycznych. My idziemy za klasyfikacją Kwintyliana, który wyróżniał metaforę, metonimie, *metalepsis*, *synekdochę*, *emfazę* i inne; por. Korolko, dz. cyt., s. 102.

²³ Por. Korolko, dz. cyt., s. 104.

²⁴ Por. Korolko, dz. cyt., s. 104.

²⁵ Por. Korolko, dz. cyt., s. 105.

²⁶ Por. Korolko, dz. cyt., s. 109.

samą Świątynię, później synagogi (liczne), wreszcie całe miasto. W mowie tej znajdujemy także *synonimię* (szereg synonimiczny), rozumianą jako uszeregowanie wyrazów synonimicznych dla uwypuklenia i poszerzenia myśli podstawowej²⁷. Tak więc dla określenia okoliczności spotkania się z Żydami z Azji używa zwrotu οὐ μετὰ ὄχλου οὐδὲ μετὰ θορύβου (24, 18), w którym dwa razy zostają zanegowane określenia dotyczące tłumy ludzi („ani z...”). Dobiera także Paweł termin ὁδός dla określenia sposobu przynależności do judaizmu, zamiast ἀρεσις, które to terminy są bliskoznaczne (24, 14), ale drugi z nich bardziej podkreśla odrębność i podział.

Na początku mowy używa Paweł *amplifikacji słownej*²⁸, gdy powiększa znaczenie terminu *sędzia* przez dodanie „od wielu lat” oraz „tego narodu” (24, 10). W zakończeniu zaś mowy znajdujemy *eclipse*, gdy jako powód sądenia jest wskazane „zmartwychwstanie umarłych” (περὶ ἀναστάσεως νεκρῶν ἐγὼ κρίνομαι), zamiast „nadzieja” na to zmartwychwstanie” (24, 21; por. 24, 15)²⁹.

Zgodnie z semickim sposobem wyrażania się Paweł stosuje pary komplementarnych terminów dla określenia jakiejś rzeczywistości. Tak więc objawione źródło wiary (Biblia) zostaje określone jako „Prawo i Prorocy” (24, 14), powszechne zmartwychwstanie jest oddane przez zmartwychwstanie „sprawiedliwych i niesprawiedliwych” (24, 15), zaś czyste sumienie wobec wszystkich instancji wyraża Paweł przez „czyste sumienie wobec Boga i ludzi” (24, 16).

W mowie Pawła występuje jedna figura myśli, *parenteza*, która stanowi krótkie zboczenie od tematu³⁰. W toku dowodzenia swej prawowierności, gdy Paweł wymienia jeden z elementów wiary (zmartwychwstanie), wtrąca zdanie (ἦν καὶ αὐτοὶ οὗτοι προσδέχονται) stwierdzające posiadanie tej samej nadziei w swoim narodzie

²⁷ Por. Korolko, dz. cyt., s. 109.

²⁸ Por. Korolko, dz. cyt., s. 121.

²⁹ Por. Korolko, dz. cyt., s. 109.

³⁰ Por. Korolko, dz. cyt., s. 120.

(24, 15). Przygotowuje w ten sposób efektowne zakończenie mowy, którego celem będzie wykazanie, że oskarżyciele nie mają dowodu na jego winę (por. 24, 21).

Gdy mamy ocenić „skuteczność retoryczną” mowy, należy zwrócić najpierw uwagę na spójność argumentacji w poszczególnych *partes*. Na pewno w mowie Pawła występuje zgodność pomiędzy NARRATIO, PROPOSITIO, PROBATIO i PERORATIO. We wszystkich tych częściach zawarta jest w różny sposób ta sama teza: nie można dowieść winy Pawła według przedłożonego oskarżenia. Jest ona zrealizowana według wymogów stawianych poszczególnym partiom. NARRATIO przygotowuje do jej uzasadnienia na sposób narracyjny, PROPOSITIO podaje tezę Pawła w formie prostego stwierdzenia, PROBATIO przez podjęcie kolejnych dwóch zarzutów, zaś PERORATIO – jako podsumowanie całości.

Argumentacja jest jasna i stosuje środki dostosowane do jej odbiorcy, którym jest rzymski administrator. Dlatego brak jest sformułowań hermetycznych, a sprawy wewnętrzne judaizmu ukazane są w sposób dla sądującego zrozumiały. Zwraca uwagę poprawność formalna w obronie Pawła, która przejawia się w umiejętnym wskazaniu braków proceduralnych (brak świadków oskarżenia) oraz wyzyskaniu dostępnych środków procesowych (przywołanie oponenta na świadka swej niewinności).

W tym kontekście należałoby spodziewać się albo orzeczenia o niewinności Pawła, albo odroczenia z powodu nieobecności świadków oskarżenia. Tymczasem narrator wskazuje inny motyw odroczenia. Oficjalnym jest nieobecność trybuna (24, 22), który aresztował Pawła, zaś ujawnionym przez narratora – nadzieja na korzyść pieniężną (24, 26) oraz chęć okazania życzliwości Żydom (24, 27).

Taka dysproporcja między udaną i skuteczną mową obroną Pawła a brakiem jej skuteczności u sędziego służy celowi, jaki jawi się z całości narracji Dziejów Apostolskich. Niewinny i umięjący dochodzić swej niewinności Paweł jest potraktowany niesprawiedliwie tylko dlatego, że sędzia jest przekupny i uległy przeciwnikom Pawła.

Rhetorical Analysis of Paul's Defence Summary

The paper includes a rhetorical analysis of pericope (Acts 24) in a form of rhetorical criticism. The point of reference for a formal and content analysis is the preceding accusation made by Tertullus. Paul's defence speech aptly takes up the accusations levelled at him and dismisses them in a way proper for a judicial defence. The case status (an offence against the unity of religion and an attempt to defile the Temple) was checked by Paul through conjecture, definition, qualifying and competence analysis. Besides EXORDIUM, which includes *captatio benevolentiae* (24, 10b), Paul's defence includes NARRATIO (24, 11-12), PROPOSITIO (24,12), PROBATIO, which consists of a double REFUTATIO (24, 14-16 and 17-19) and PERORATIO (24, 20-21). The whole argumentation is coherent and put into effect in accordance with *partes* and adequate in relation to the auditorium (Roman governor). These are verbal figures in the first place and a few tropes that can be detected in the defence.

Apart from its formal and rhetorical correctness, Paul's defence does not bring an appropriate result, which would be his release. An official cause for the case adjournment was the absence of a tribune (who, nonetheless, is not going to bring anything into the case). That is why in the following verses the author of the narration reveals the reason for the governor's partial conduct towards Paul: a hope for a bribe and a wish to make himself liked by the Jews.